

ובהרחבתיו הסגנוניות שיסודן בלשונם הציורית של הנביאים. ואולם בדומה לת"א, גם לשונו היא ארמית בבבלי. מכיוון שבתלמוד הבבלי מצויות כמה מובאות שבראשן הציון "כדמתרגם רב יוסף", ותרגום זה זהה עם תרגום נביאים שבידנו⁴⁰, מסתבר שרב יוסף ראש ישיבת פומבדיתא בראשית המאה הרביעית ערך את התרגום לנביאים, אבל לא היה מחברו⁴¹.

מלבד תרגום יונתן לנביאים שנערך בבבל, היה גם תרגום ירושלמי לנביאים ולכתובים שעל קיומו לומדים אנו מפי הראשונים בלבד, אבל התרגום עצמו אינו בידנו⁴².

ח. תרגום כתובים

חוץ מלספרי דניאל עזרא ונחמיה, מצויים בידנו תרגומים ארמיים לכל ספרי הכתובים, ולשונם היא ארמית ירושלמית. גם תרגומים אלה מכונים בפי ההמון בטעות "תרגום יונתן", בניגוד למפורש בתלמוד⁴³. ואכן אצל חז"ל אין כל עדות

הנביאים" (אמרי בינה סימן ד [לעיל הערה 24], עמ' תתקיג). וראה בקיצור גם במהרש"א למגילה ג, א ובהגהות מהר"ץ חיות שם). השווה גם לשון הרמב"ם הלכות כלי המקדש פרק י הלכה ב: "ועל האבנט מפורש בקבלה ולא יחגרו ביזע במקום שמזיעין, וכך קיבל יונתן בן עוזיאל מפי הנביאים".

40 כגון מועד קטן כו, א: "כדמתרגם רב יוסף: רבי רבי, דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין", שהוא תיוב"ע לפסוק "אבי אבי רכב ישראל ופרשיו" (מל"ב ב, יב).

41 כנגד חוקרים שביקשו לייחס לרב יוסף את חיבור תרגום לנביאים, טענו בצדק: "האימרה שהשתמש בה רב יוסף: אלמלא תרגומא דהאי קרא לא הוה ידענא מאי קאמר ומגילה ג, א: סנהדרין צד, ב (ועוד) מעידה על כך שרב יוסף השתמש בתרגומים שהיו קיימים לפניו. מכאן... שראשיתו של התרגום לנביאים נעוצה בתקופה קדומה" ו' קומלוש, "תרגום נביאים", בתוך: "תרגומי המקרא - פרקי מבוא" [לעיל הערה 1] עמ' 26. וראה שם סיכום הדעות במחקר).

42 על תרגומים ירושלמיים לנביאים וכתובים ראה י"ל צונץ, "הדרשות בישראל והשתלשלות ההיסטורית", ירושלים תשל"ד, עמ' 39-40, רשימת דוגמאות אצל רש"י, תוספות, הערוך, רד"ק, ריטב"א, אבודרהם ועוד. מהר"ץ חיות שדן בדבריו הוסיף הוכחות מרובות לקיום "תרגומים ירושלמיים" לנ"ך, ומסיק: "וליתא בידנו" ו' אמרי בינה" סימן ד [לעיל הערה 24] עמ' תתקיב-תתקיד).

43 מגילה ג, א: "ועוד ביקש לגלות תרגום של כתובים, יצתה בת קול ואמרה לו: דידך! מאי טעמא? משום דאית ביה קץ משיח". וברש"י: "קץ משיח - בספר דניאל". יש שביארו בכך את היעדר התרגום לדניאל. ואולם כבר רבי אברהם זכות בעל "ספר היוחסין" וכתב בשנת רס"ד, ונדפס לראשונה בקושטא שכ"ו - 6651) ציין שבנוסף לדניאל גם לעזרא ונחמיה אין תרגום ארמי (ראה במהדורת פיליפאווסקי "היוחסין השלם" לונדון 1857 עמ' 60). מסתברת לכן הנחת פ' חורגין (תרגום כתובים, ניו יורק תש"ה, עמ' 16: שלושה אלה, דניאל עזרא ונחמיה, כתובים בחלקם ארמית, ולכן לא ראו צורך לתרגמם) ועזרא ונחמיה נחשבים לספר

לתרגומי כתובים, פרט לתרגום איוב שהוזכר בתוספתא ונידון לגניזה⁴⁴. מטעם זה רש"י שלל מציאות תרגום לכתובים, אבל לדעת תוספות ייתכן שהיה תרגום "מימות התנאים"⁴⁵. ומכל מקום, תרגומי כתובים שבידינו הם תרגומים מאוחרים⁴⁶. גם תרגום דברי הימים הוא מאוחר, כמוכח מהשוואתו עם תיוב"ע בכתובים מקבילים שבספרי שמואל ומלכים⁴⁷. יתר על כן, תרגום זה גם לא היה ידוע לפרשני המקרא, וגם לא נדפס במהדורות הראשונות של מקראות גדולות אלא רק כ-150 שנה לאחר מכן⁴⁸. משנדפס לראשונה הוכתר כ"תרגום רב יוסף", ומאז דבק בו שם זה שאין בו ממש: יסוד הטעות הוא בפרסומו של רב יוסף האמורא, ראש ישיבת פומבדיתא, כבקי בתרגום נביאים כמוזכר כמה פעמים בתלמוד, ולפיכך יוחס לו גם תרגום כתובים⁴⁹.

אחד, כמאמר הגמרא "נחמיה בן חכליה לא איקרי סיפרא על שמיא" [סנהדרין צג, ב], וראה גליון הש"ס לר' עקיבא איגר סוכה יב, א.

תוספתא שבת יג, ב; שבת קטו, א. 44

מלשון הגמרא "ובהלל ובמגילה אפילו עשרה קורין ועשרה מתרגמין" משמע שקיים תרגום לתהילים ולאסתר. אבל התוספות שם כתבו: "ובמגילה אפילו עשרה קורין ועשרה מתרגמין - דש"י מוחק מתרגמין לפי שאין מתרגמין תרגום בכתובים. ובחנם מחקו, דודאי יש תרגום, אבל לא עשאו יהונתן אלא מימי התנאים נעשה". וכן כתבו רשב"א וריטב"א למגילה ג, א. הראשון שהזכיר תרגום כתובים היה רב האי גאון: "יונתן בן עוזיאל לא גילה תרגום הכתובים כל עיקר. אין זה המצוי אצלכם אלא תרגום הדיטות" (וגזי שכטר ב, ניו יורק תרפ"ט, עמ' 86). לסיכום המחקר בזה ראה י' קומלוש, "תרגום כתובים", בתוך: "תרגומי המקרא - פרקי מבוא" [לעיל הערה 1] עמ' 30-44.

תרגום דה"י הוא לפעמים מורחב יותר מיוב"ע, דבר המוכיח על איחורו. ולמשל "הוא עוֹרֵר אֶת חֲנִיתוֹ עַל שְׁלֹשׁ מְאוֹת חָלָל בְּפֶעַם אֶחָת" (דהי"א יא, יא) מתורגם שם "וְנִקְטִיל מוֹרְנֵי־הָאֶרֶץ דְּבִיהַ תְּלִי אֶתְּא דְּטִיקְסָא מְשֻׁרְיָת וְהוּדָה", אבל בפסוק המקביל (שם"ב כג, ח) נוסח זה חסר. המשך הפסוק מתורגם בדה"י "וְנִפְקָא עַל פִּיָּס קַל רוּחָא דְּקוּדְשָׁא", אבל בתרגום יוב"ע לשמואל כתוב נוסח מקוצר: "וְנִפְקָא בְּפִיָּס קְלָא".

מהדורת מקראות גדולות הראשונה נדפסה בוונציה רפ"ד-רפ"ה, ותרגום דברי הימים פורסם לראשונה בידי בק בשנות ת"ס-תמ"ג (1680-1683) על פי כתב יד מן המאה הי"ד, ומאז חזר ונדפס כמה פעמים.

ראה רש"י קידושין יג, א: "כדמתרגם רב יוסף - דהוה בקי בתרגום נביאים שתרגם יונתן בן עוזיאל". 49

עם הצער שהצטערו רבני ישראל על שנוקקו להמציא היתר להפקעת השביעית, אשר בכל שנות הגלויות נכספנו כולנו לזמן שנוכה לשוב לארצנו ולקיים מצות שבת הארץ - מצאו קצת נוחם בזה שבכל עשרת השמיטות שעברו נמצאו יחידי סגולה "גבורי כח עושי דברו"... וגם הרבנים הגאונים מפקיעי השביעית עודדו ומעודדים בהרבה את כל ירא וחרד לדבר ה' העומד בניסיון שמירת השמיטה!...

הרב יחיאל מיכל טוקצ'נסקי (סוף ספר השמיטה)